

JACOBUS PISO LEVELEZÉSE ERASMUSSZAL

JANKOVITS LÁSZLÓ

„Epistolarum tantum scripsimus et hodie scribimus, ut oneri ferendo duo vix plaustra sint futura paria” – annyi levelet írtam és írok ma is, hogy két társzekér is alig volna elegendő terhük hordozására – így szól Erasmus munkáit összefoglaló 1523-as levelében.¹ Ennek a több szekéryi anyagnak igen kis részét adják a magyar humanisták, Oláh Miklós, Henckel János, a Thurzó püspökök, mások által küldött sorok. Egy levelezés, a Jacobus Pisóé azonban, ha számra kicsiny is, jelentőségében nagy, Erasmus által is sokra tartott része nemcsak a leveleknek, hanem Erasmus episztolográfiai gondolkodásának. A téma méltó arra, hogy a róla írt dolgozat a magyarországi humanista levelezés legfontosabb kutatója ünnepléséhez hozzájáruljon.

A levelek jelentős részét Ábel Jenő megalapozó tanulmánya óta számon tartja a kutatás. Ábel az 1703-as leideni Erasmus-kiadást használta, az új, jóval teljesebb és adatgazdagabb Allen-féle kiadást nem érthette meg. A kutatás sok esetben az ő összeállításából indult ki lényegében úgy, hogy az általa felhasznált leveleket tárgyalta az Allen-féle kiadás szövegeiből kiindulva. Jellemző, hogy a *Magyar humanisták levelei* című kiadásból is hiányzik az időben utolsó levél, amely Ábel szeme elé nem került.² Pedig ez az egyetlen fennmaradt levélváltás: az összes többi esetben csak feltételezni tudjuk, hogy Erasmus válaszolt Piso leveleire. Emellett ez a két levél igen fontos információkkal szolgál Piso életpályájáról, a két humanista viszonyáról. Végül, ami a legfontosabb, a két humanista levélíró művészetét is össze tudjuk vetni e két levél alapján.

---

¹ Desiderius Erasmus Roterodamus, *Opus epistolarum*, ed. Percy Stafford Allen – Helen Mary Allen, 1–12, Oxford, Clarendon, 1906–1958 (a továbbiakban a főszovegben is: Allen), 1, p. 36, l. 42–p. 37, l. 1. A tanulmányhoz vezető munkát a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával végeztem.

² Ábel Jenő, *Magyarországi humanisták és a Dunai Tudós Társaság*, Budapest, MTA, 1880, 84, 88–89. o., 9–12. jegyzet, vö. *Magyar humanisták levelei*, kiad., tan. V. Kovács Sándor, Budapest, Gondolat, 1971, 236–237. sz., 448–454. o.

Az alábbiakban a levelezés fenmaradt és kikövetkeztethető darabjait, majd az előbb említett levélváltást értelmezem az Erasmus-levelezés környezetében. Levelezésük információit időrendben, a lappangó, de forrásokból igazoltan létező levelekkel együtt az alábbi lista foglalja össze. A közvetlenül nem ismert levelek dőlt betűvel, a források zárójelben állnak. Zárójelben kérdőjel mutatja, ha a levélírás valamelyik tényezője bizonytalan. A továbbiakban a levelekre azok száma alapján hivatkozunk.

1. 1509. február vége előtt, Siena, Piso Erasmusnak (cf. Allen, *Ep.* 216; 1206, 24–32).
2. 1509. március, Siena, Erasmus Pisónak (cf. Allen, *Ep.* 216, 1297).
3. 1509. június 30. Róma, Piso Erasmusnak (Allen, *Ep.* 216).
4. 1509. július eleje, Nápoly vagy Róma, Erasmus Pisónak (cf. Allen, *Ep.* 216; Erasmus, „Epitaphium Scurulae Temulenti. Scazon”, in Uő, *Opera omnia*, ord. I, tom. 7, Amsterdam stb., Elsevier, 1995, carm. 52, p. 206–207).
5. 1521. június után (?), Erasmus Pisónak (cf. Allen, *Ep.* 1297).
6. 1522. június, Prága, Piso Erasmusnak (Allen, *Ep.* 1297).
7. 1526. február 1., Buda, Piso Erasmusnak (Allen, *Ep.* 1662).
8. 1526. szeptember 9., Bazel, Erasmus Pisónak (Allen, *Ep.* 1754).

Erasmusszal levelezni kiváltság: a válaszban részesülő tagjává válik egy olyan társaságnak, amelybe Európa, különösen a hajdani Germánia legkiválóbbjai tartoznak. Az Erasmusnak írt levél céhes értelemben is remekmű, olyan munka, amely mutatja, hogy a levélíró ismeri a megfelelő társasági nyelvet. A társaság nyitott, a szabályok nem titkosak, egy idő után maga a társaság központja, Erasmus gondoskodik arról, hogy vezérfonalat adjon: erre szolgálnak az *Adagiumok*, a *Levélírás*, valamint *A szavak és a dolgok tárháza* című munkái, valamint nem utolsósorban azok a levelek, amelyeket ő maga ír, s amelyeket nemcsak a címzett, hanem megannyi ismerős olvas. Jól ismert az a jelenet, amelyben a magyar királyi udvar szűk körében kérdésként merül fel Erasmus és Luther viszonya, és Jacobus Piso a hozzá írt Erasmus-levelet hozza elő bizonyítékul arra, hogy Erasmus nem Luther-követő. A fenti felsorolásban 6. számú levelet a király, a királyné, az udvari emberek a kegytárgynak kijáró hódolattal veszik kézbe, tanulmányozzák és adják körbe. Amint látni fogjuk, a most tárgyalásra kerülő Piso-levéliben is szó esik ilyen fogadtatásról.

A pályája elején tartó Erasmusszal Piso, az erdélyi szász polgárfi, nevelő, költő és diplomata ismerkedik meg a magyarországi humanisták közül a legkorábban, s Erasmus őt tartja a legtöbbre, mi több, mondhatjuk, őt tartja a maga mércéje szerint egyedül jelentős humanistának magyarországi levelezőtársai közül. Sem a Thurzó püspökök, János és Szaniszló, sem a sokat tapasztalt udvari ember, Oláh Miklós, sem más nem kerül hozzá ilyen közel.³ Emellett Piso az, aki éppen a levelezés terén, Erasmus által is számon tartva, jelentős szerepet tölt be.

³ Erről I. Ritoókné Szalay Ágnes, „Erasmus és a XVI. századi magyarországi értelmiség”, in Uő,

Ennek első bizonyítéka az a – ma csak Erasmus említéséből ismert – levél (1.), amely után kapcsolatba kerülnek. Nem lényegtelen az a hely és időpont sem, amelyben az esetről Erasmus beszámol. Ez a leírás az első saját összeállítású Erasmus-levélkiadásban jelenik meg, a kiadás indokaként. A Bázelen, Frobeniusnál 1521. augusztus végén kiadott *Epistolae ad diversos* című gyűjteményes kiadás előszavában, egy Leuvenben, 1521 május 27-én keltezett levélben ír erről a szerző Beatus Rhenanusnak ekképpen: „Amíg ifjú voltam, s férfikoromban is igen sok levelet írtam, de szinte egyiket sem azért írtam meg, hogy kiadásra kerüljön. Gyakoroltam írásművészetem, kijátszottam a pihenés idejét, viccelődtem barátocskáimmal, kiadtam a mérgem, szóval játszottam csupán, és semmit sem vártam kevésbé, mint hogy az ilyesféle badarságokat barátaim lemásolják és megőrizték. Amikor ugyanis Sienában voltam, ama legnagyobb lelkűbb Piso, aki akkoriban királyát követként képviselte Gyula pápánál, egy könyvtáros pultján rálelt egy Erasmus-levélkódexre, méghozzá kéziratban; megvette, s elküldte nekem. Volt ugyan benne sok olyan, amely talán nem tűnhetett megőrzésre méltatlannak, ám a véletlen eset okozta nagy döbbenetemben egytől-egyig mindet Vulcanusnak áldoztam.”⁴

Erasmus 1509. február végén indult el Sienából Rómába. Piso már említett leveléből (6.) tudjuk, hogy még Sienában válaszolt a levélre. Kapcsolatuk folyamatosságának fontos dokumentuma az a – másutt bőven tárgyalt – levél (3.), amelyben Piso Erasmust arra kéri, írjon sírverset a tragikomikus körülmények közt meghalt iszákos portugál humanistára, Henrique Caiadóra.⁵ Erasmus versének (4.) ismeretében feltételezzük, hogy válaszolt a levélre, talán még azelőtt, hogy Itáliából Anglia felé vette volna útját.

Nem tudunk arról, csak valószínűsíthetjük, hogy Pisonak megvolt az 1521-es Erasmus-levélkiadás. De ha nem is volt meg, feltételezhetjük, hogy értesült erről a privilegiált helyről, arról, hogy nemcsak levelezőtársként, hanem a levelezés kiadásának ösztönzőjeként is szerepel a leveleskötet előszavában. Ha más nem, akkor a levelezés-kiadásban közreműködő bécsi humanista, Caspar Ursinus Velius révén tudhatott róla. Amint az alábbiakban olvashatjuk, éppen ő az, aki Piso levelében mint őt a levélírársra ösztökélő jóbarát szerepel.

Levelezésükről ezután több, mint tíz évig nem tudunk. A következő fennmaradt levél 1522. júniusában kel (6.), a magyarországi Erasmus-követők kutatásában gyakran tárgyalt darab. Ez a levél szól arról, miként védi meg a Luther-követés vádjától Piso Erasmust. Rövid összefoglalásban a következőket mondja el. Prágában a király és a

Nympha super ripam Danubii: Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből, Budapest, Balassi, 2002, 161–174, különösen 165.

⁴ Allen, no. 1206, ll. 24–32.

⁵ Jankovits László, „Erasmus, Piso és az iszákos bohóc”, in *Humanista műveltség Pannóniában*, szerk. Bartók István – Jankovits László – Kecskeméti Gábor, Pécs, Művészetek Háza – PTE, 2000, 115–122.

királyné vacsoráján, számos előkelőség jelenlétében Lutherre terelődik a szó, s a témával az uralkodó pár elégedetlen. A jelenlevő Brandenburi Albert és György, a két fivér egyike a rossz hangulat javítása végett megjegyzi, hogy Luther mindent Erasmus-tól merített. Erre Piso előhozatja Erasmustól ímént kapott levelét, s rámutat a cáfoló sorokra. Erre következik a levél áhítatos csodálata. Ezután a szöveg nemcsak datálatlanul, hanem befejezetlenül ér véget.

A levél keltezésekor Allen körültekintően megállapítja, hogy a leírt események, a királyi pár prágai tartózkodása alapján valószínűleg 1522. júniusában történhetek. Ugyanakkor a levél datálatlan, s mindezt a 7. sz. levél magyarázza. Innen derül ki, hogy Piso – irodalmi vagy más, akár a leírtakkal megegyező okokból – nem küldi el a 6. sz. levelet, csak négy évvel később, Ursinus Velius ismételt sürgetésére. Ekképpen maradt meg a két sajátkezű levél egymás közelében.⁶ Nézzük meg közelebbről a 7. levelet:

„Üdv néked! Lám, megint Ursinus az, aki éppolyan helyesen, mint amilyen szigorúan szememre hányja késlekedésemet. A minap ugyanis, éppen az én buzdításomtól ösztökélve Magyarországra sietett, reményeim szerint nagyon is kedvező előjelekkel. S rögtön Erasmusunkról kezdtünk el beszélgetni, aki mindegyre velünk ebédel és vacsorázik, áll és ül, lovagol és gyalogol. Egyszóval egészen velünk vagy, s mi is mind teveled, egyedül csak a hely választ el bennünket. S mivel erre a boldogtalanságra jobb írt semmi nem ad a levélnél, Ursinus hamar elérte, hogy most már igazán válaszoljak: magam is önként elfogadtam, hogy ilyen hosszú hallgatásra semmiféle méntség nem fogadható el, csak miután megteszem, amit kell. Bár erősen ösztökélt erre a szeretet, mégis erősen elriasztott a szégyen, hiszen őszintén beismertem magamban, hogy gondatlanságból mekkora bünt követtem el. Hiszen ha vádolhat is néhány barátom, hogy ekképpen voltam hálátlan irántuk, te egymagad valamennyi barátomnál inkább vádolhatsz, különösen azért, mert olyan makacsul hallgattam sok-sok éven át. Olyannyira távol áll tőlem, hogy akár mint magam bírāja felmentsem magam a vád alól, hogy egyenesen önként kárhozzatom magam szörnyű bűnhődésre, olyanra, amely súlyosabb annál is, mint ami reményem szerint könnyen semmivé tehető. Hiszen ha te közben – ilyen a te emberséged – minden vétektől teljesen megszabadítasz, mégsem fognak megszabadítani mindazok, akik élnek, akik száma és rangja nagy, akik mindazt, amit irántam érzel, s mindazt, amit viszont én irántad, jól ismerik. Ismerik őket, a leginkább azok, akik között már hírneved, sőt isteni szellemed felemelkedése után azonnal, szüntelenül egészen mostanáig hirdetem: minden téren kifinomult a műveltség, de erényeid és igyekezeted a kereszténység ügyében még ennél is kiválóbbak. Mégis – minek is kendőzöm? – növeli hanyagságom vétkét az, hogy még arra a levélre sem feleltem, amelyet négy évvel ezelőtt a főtisztelendő olmtüzi püspöktől, Szaniszló úrtól kaptam: akkor ugyan kész volt rá a válasz, de nem küldtem el, azért, mert ugyanakkor Nürnbergbe kellett indulnom követségbe a fenséges Ferdinánd herceghez; onnan könnyebben írhattam volna neked, de a herceg túl gyors távozása megakadályozta az elutazást. Aztán hamarosan egy másik, a felséges lengyel királyhoz küldött követséget sóztak a nyakamba, ezért az történt, hogy miközben hamarjában összecsomagoltam poggyászomat, a

⁶ A Lipcsei Egyetemi Könyvtárban a B XII 7, B XII 13. jelzettel szerepeltek. A könyvtárközi kölcsönzési kérésre azt a választ kaptam az OSZK szakembereinek közvetítésével, hogy a levél, annyi más dokumentummal együtt, megsemmisült a II. világháborús bombázások során. Allen előtti kiadása „Briefe an Desiderius Erasmus von Rotterdam, hrsg. Joseph Förstemann, Otto Günther”, in *Beiheft zum Zentralblatt für Bibliothekswesen*, Leipzig, Harrassowitz, 1904, 7–9, 52–54.

leveledre készített válasz más írárok közé rejtőzött, s rejtőzködött egész időig, s rejtve maradt volna még tovább is, ha Ursinusunk nem kezdett volna zaklatni, hogy keressem elő, s egyszersmind írjam hozzá mindezt mint kamatot és a használat díját. Igazán nem esett nehezemre, hogy megtegyem mindkettőt, s annál szívesebben, mivel a főtisztelendő olműtzi püspök, Thurzó Szaniszló úr, aki éppúgy kiváló az írásművészetben való jártassága, mint életszentsége miatt, maga is igen aggodalmasan késztetett arra, hogy ezt tegyem. Vele egyébként is sokat beszélgetünk rólad, s igen bőségesen most is, amikor elég sok napot töltött Budán a hercegnél. És nemhogy ő venne el valamit abból a kevésből, amit régről összegyűjtöttem Erasmus dicséretére, hanem még ő ad ahhoz mindig új, s még-hozzá hatalmas mennyiséget. Hogy ennek a súlya nehezedik rám, egyáltalán nem bánt, sőt nagyon is örömmre szolgál, hogy egy ilyen nagyszerű ember megítélése alapján terjed el szélesebb körökben rólad alkotott véleményem. Ő messze meghalad engem, mint püspök a prépostot méltóságban, mint Thurzó Pisót a hírnév ragyogásában, s ráadásul az írásművészet csiszoltságában is.

Így hát olyannyira távol áll tőlem az irigység, hogy láthatóan joggal hízelelhetek magamnak én, aki egy és ugyanazon időben két püspök Thurzó testvért, a szent emlékezetű boroszlói és az olműtzi püspököt vettem rá arra, hogy neked írjon. Hiszen mikor talán nyolc évvel ezelőtt nagylelkűen nálam szálltak meg, aki akkor a király udvarában laktam, és nem is tudom, mely könyveidet felnyitották és átolvasták, hirtelen és egyhangúlag kérdezték, mit gondolkodok Erasmusról, s annál kitartóbban tették ezt, mikor részint saját elbeszélésemből, részint az egykor Sienából Rómába nekem címzett leveledből, amelyet bizony nem kisebb gonddal őrzök, mint ha aranyból volna, tudtukra jutott, hogy engem hozzád régóta tartós ismeretség köt. Mindkét szentéletű püspök először kezébe vette, nemsokára csókjával is illette, és a legnagyobb buzgalommal átolvasta és újraolvasta. Nem volt hát nehéz elérnem, hogy mindenképpen írjanak neked: önként megtették csakhamar, s jóval bőkezűbben, mint amennyire intenem lett volna szabad őket, hiszen méltóztattak nemcsak levéllel, hanem az érkező és a távozó vendégeknek nyújtott ajándékokkal (*xenia, apophoreta*) is megtisztelni téged. Mindez mindkettőjük esetében a boldog emlékezetű apa, a szilárd jellemű embertől kapott adomány és örökség volt: hihetőleg nemcsak egyébként is kiemelkedő vagyonát, hanem kivételes bőkezűségét is öröklül hagyta rájuk.

Mindezt azért jegyeztem meg, mert igen sokra tartom a Thurzó püspököket, de apjuknak még többel tartozom. Rá mint olyan emberre emlékezünk, aki tisztségekben, egészségben, gyerekekben és gazdagságban is különösen szerencsés volt, ám vallásosságban, okosságban, szívélyességben, hűségben, állhatatosságban egész élete során nem akadt hozzá hasonló. Mikor halálának hírért elvitték Rómába Pietro úrnak, Reggio néhai bíborosának (ő ugyanis hajdan mint magyarországi legátus Thurzóval a legbizalmasabb viszonyban volt), a bíboros hozzám fordult, megragadta jobbjomat, mintha meg akarna ígértetni velem valamit, s így szólt: „Pisóm, tudom, hogy Thurzót mindig nagyra tartotad. Azt akarom, hogy te viszont tudd meg tőlem mindörökre, hogy mindazon hatalmasságok közt, akit Európában ismertem, nem találtam egyetlen embert sem, akit valamennyi erényt tekintve Thurzóhoz hasonló lett volna. Legott rögtönözve így adtam vissza e kiváló és csodálatosan tapasztalt férfiú a dicséretét:

*Európának Thurzó adta erényben a példát.
Nem volt nála nagyobb: Róma ítélte eképp.*

Arra azonban, hogy mindeme adalékokat mintegy melleleg megírjam, nemcsak a szent öreg emlékezete késztetett, hanem a derék püspök irántad érzett hő szeretete is, amelynek nagyságára ebben a rendben aligha találtam példát. Ha más főpapok is követnék az ő bőkezűségét a maguk vagyonához mérten, haj, igencsak jobb sora volna a tudományoknak.

Megkaptad hát, Erasmusom, a levelet; ami csekélység van benne, az részben a püspöknek, részben Veliusnak tulajdoníthatod. Számomra elég az is, ha töröltem hosszú késedelmem bűnlajstromát,

ha ugyan egy-két óra virrasztás elegendő ahhoz, hogy ilyen hosszú, sok éves halogatást jóvátegyen és ellensúlyozzon, ha nem is teszi jóvá a restséget legalább részben az, hogy akár írtam, akár hallgattam, lélekben mindig a legszilárdabban a tiéd maradtam. Hadd érjen utol ebben mindenki, le azonban ne győzzön soha senki sem, még azok sem, akik magas méltóságuk és ajándékaik révén bizonyították: nagyon is méltán érdemelték ki, hogy kedvesebbek számodra, mint én. E téren bizony olyan távol áll tőlem a legkisebb irigység is akárki iránt, hogy minden méltóságnak módfelett hálás vagyok, ha nemcsak fényesen igazolja, amit rólad vallok, hanem az ajándékok változatos sokaságával önként túl is tesz rajtam.

Hanem hogy ez új esztendőben valamicske ajándék is járuljon a levélhez, küldök egy aranypénzt, amelyre Gratianus császár arcképe van verve, s egy másikat ezüstből, amely Herkulesnek van szentelve. Rajtad áll, hogy ne a tárgyat, hanem a jószándékot becsüld bennük.

Krisztus őrizzen meg számunkra épségben, dicsőségének bizonyosságával.
Buda, 1526. február 1.

A Te Jacobus Pisód.”

A levél első része a *remotio* alakzatában jelenik meg – minden lehetséges mentség fokozatos kizárása. A második rész indoklása annak, miért nem indult útnak az előző levél. Ezt követi a Thurzó család tagjainak magasztalása, különös tekintettel arra a speciális kapcsolatra, amely Pisót e család tagjaihoz fűzi. A levél végén újévi ajándékként, *strenaként* két pénzérmét küld.

A levélben elősorolt nagyságok egy érdekkörnek a tagjai. A Thurzó család hatalmát megalapozó I. János, fiai, János olmützi és Szaniszló boroszlói püspök és a Jagelló országokban 1501–1503 közt pápai legátusként működő bíboros, Pietro Isvalies kapcsolata a magyarázat arra is, hogy egy másik Thurzó-fíú, Elek nevelése után Piso 1504–1514 között Itáliában mint Isvalies udvarának tagja szolgált, egyben magyar ügyvivőként. A két Thurzó-püspököt is ő beszéli rá arra, hogy – ki tudja mennyire saját tollból, mennyire Piso segítségével – levélben és ajándékkal forduljanak Erasmushoz: Thurzó János 1518. június 20-án, Szaniszló 1522. április 10-én.⁷ Piso öndicsőítésének alapja az, hogy egymagában két püspököt vett rá az Erasmusszal való kapcsolatfelvételre. Ezt a megoldást költsézetében is hasznosítja: amikor dicsénetet ír az oroszok felett diadalmat arató I. Zsigmond lengyel királyra, még 1514-ben, kiemeli, hogy ő már korábban, 1510-ben is látta a király diadalmát a tatárok felett, vagyis egyedül ő az, aki egymagában két tapasztalatot egyesít, egyből kettőt ad.⁸

Az Erasmusnak jutó ajándéokra a *xenia* és az *apophoreta* kifejezést használja Piso. A két kifejezés együtt Martialis epigrammáinak XII. és XIII., e címeken hagyományozódó kötetéhez vezet. A *xenia* a vendég számára érkezéskor adott, az *apophoreta* a távo-

⁷ Allen, III, 850; IV, 1272.

⁸ Jacobus Piso, „Epigramma”, in *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscoviorum per ... Sigismundum Regem Poloniae ... apud aras Alexandri magni peracta*, Romae, 1515, D/4/v–D/5/r; Uő, *Schedia*, Viennae, Zimmermann, 1554, B/4/v–C/1/r.

záskor kapott ajándékok neve. A levél környezetében általánosságban véve a humanista szümposzion részeként jeleníti meg a levelezést, és – amint erre Manga Katalin diákom olyan okosan rámutatott – ebben a jelentéskörben Erasmus ajándékot érdemel azért is, mert levelet kap, vagyis a lakomától távol van, és azért is, mert levelet ír, vagyis bekopog erre a szellemi lakomára.

Piso e levele mintha a *copia*, a kifejezés tárháza bizonyítéka volna. Nagyon kevés mondanivalót rendkívül ékesen mond el. Ehhez képest Erasmus válasza (8.) a hódoló Pisóhoz képest az egyenrangú jóbarát szavával szólal meg. Jellemző, hogy az *amiculus*, barátocská kifejezéssel él, amelyet meghitt barátaival kapcsolatban használ. Kifejezetten lakonikus, ugyanakkor közvetlen. Mintha azt mondaná: édes barátocskám, nem kell ez a sok kacifántos mentegetőzés, beszéljünk inkább egy jót, mint régen:

„A rotterdami Erasmus a magyarországi Jacobus Piso prépostnak üdvözetet mond.

Legtudósabb Pisóm, lám, tartod a régi szokást, őszinte vagy barátodhoz, ha úgy akarsz, akár együtt-érzőnek is mondhatlak. Megkaptam két leveledet a két érmével, az egyik arany, s Gratianus császár képét viseli, a másik ezüsből, rajta Herkulussal. Kedves képei jó lelkednek ezek is, ám a leveleknél semmi sem lehet kellemesebb, édesebb, mézzel folyóbb. Barátaimmal és magamban gyakorta újraolvasom, valahányszor el akarom üzni lelkemből a rosszkedvet, amely szükségképpen belém bújik annyi munka és annyi fölfordulás közepette, különösen, ha az egészséggel is baj van, s még nem is panaszkodtam az öregkorra. Abban, hogy buzgó hívem vagy, sohasem kételkedtem, még ha semmit sem írtál volna is; Piso mindig megmarad Pisónak. Mégis boldog vagyok, hogy megtudom leveleidből, mennyire s mennyiféleképpen vagyok adósod, s a te adósod boldogan vagyok.

[...]

Fájlalom, hogy olyan nagy a zürzavar felétek, ezért is írok rövidebben. Leveled többi részére, ha megbízható küldönc akad, s ha megtudom, a világ mely táján élsz, válaszolni fogok. Legyen gondod rá, hogy üdvözöld nevemben Ursinust, szakasztott másodat a barátságban. S a mostani frankfurti vásárról talán jön neked valami iromány. Élj egészségben!

Bázel, 1526. szeptember 9.”

Ilyen közvetlenül korábban Piso is tudott írni, Rómában Erasmus ilyen levelet kapott tőle. Miért most a megalázkodás, a görcsös igyekezet a megfelelésre? Ha a hagyományos életrajzi megközelítésben vizsgáljuk mindezt, könnyen gondolhatunk arra, hogy a költő a kulturális világ peremvidékére szorulva, az udvari szolgálat során elveszti azt a képességét, hogy hamarjában tudjon levelet írni – a másik oldalról vizsgálva ugyanezt, immár nincs olyan biztos, a társasági életben forgás során csiszolódtó jártassága, amely lehetővé teszi, hogy – talán biztosan nem is sejtett – elvárásoknak megfeleljen. Ez okozhatja a görcsösséget. Sok kis levél helyett így keletkezik két, vagy inkább egy befejezetlen és egy befejezett, túlságosan is ékes munka, üzenet a peremvidékről a központba arról, hogy a végvidéken is születnek nagy dolgok.

Ez azonban így, önmagában aligha elég. Lehet, hogy a levelezés technikájában történt változásokra is gondolhatunk. Néhány évvel korábban, 1522. augusztusában jelent meg Erasmus levéltani kézikönyve, a *De conscribendis epistolis*. Itt a familiáris levélben az egyszerű, világos stílust ajánlja, s kifejezetten elutasítja a fölösleges, szellemtelen szószaporítást. Pisóhoz írt levele mintha ennek a stílusnak a mintája volna. Lehetséges, hogy Piso nemcsak a humanista baráti közvetlenség eszméinek nem volt birtokában ekkor még vagy már, hanem a nagy barátja által előírt stílussal sem barátkozhatott meg még.

Erasmus leveléből, küldeményeiből aligha értesülhetett minderről. Az egyetlen Pisóhoz írt Erasmus-levél, amely kezünkben van, aligha juthatott el a címzett kezébe a keltezés, 1526 szeptemberét követő időkből. Piso éppen ezidőtájt hagyta el Budát, és menekült Pozsony felé. Borostyánkőnél, Pozsony közelében az országúton kirabolják, minden javától, valószínűleg kéziratától is megfosztják.⁹ Az a hanyatlás, amely Erasmus szemszögéből Piso karrierjében beállt, végzetessé válik: ahogy Erasmus évekkel később Pisóval kapcsolatban írja: „primum aula, deinde calamitas, nuper etiam mors hominem nobis abripuit”.¹⁰ először az udvar, aztán a mohácsi katasztrófa, a minap még a halál is elragadta tőlünk ezt az embert.

---

⁹ Némethy Lajos, „Adalék Pisó Jakab életírához”, *Történelmi Tár* 8 (1885), 764–767.

¹⁰ Desiderius Erasmus Roterodamus, *De pueris statim ac liberaliter instituendis, De ratione studii, De conscribendis epistolis, Ciceronianus*, ed. Jean-Claude Margolin – Pierre Mesnard, Amsterdam, North-Holland, 1971, 689–692.